

Mojca Meke

Vrtec Anice Černejeve Celje

PROJEKT OBJEM V LUČI SODOBNIH KONCEPTOV UČENJA PREDŠOLSKIH OTROK

OBJEM Project in Light of Concepts of Modern Learning for Preschool Children

IZVLEČEK

Bralna pismenost je stalno razvijajoča se zmožnost. Ta pa od vzgojno-izobraževalnih zavodov terja potrebe po evalvaciji pedagoškega dela ter vpeljevanju sprememb, ki vodijo k večji učinkovitosti. Inovativnost učnih okolij je neposredno povezana s spoznanji o učenju, ki terjajo nove pristope in spremembe že utečenih praks. V Vrtcu Anice Černejeve Celje smo kot razvojni vrtec sodelovali v projektu OBJEM, v katerem smo ob sistematičnem poglobljanju v gradnike razvijali, preizkušali in evalvirali didaktične pristope in strategije za razvoj bralne pismenosti. V prispevku predstavljamo, kako smo znotraj omenjenega procesa uresničevali posamezna načela sodobnih učnih kontekstov. V zaključku prispevka opisujemo, kako bomo, opolnomočeni zaradi sodelovanja v projektu OBJEM, zagotavljali trajnostno delovanje v smeri razvoja bralne pismenosti tudi po zaključku projekta.

Ključne besede: projekt OBJEM, bralna pismenost, sodobni učni koncepti, inovativno učno okolje, učenje predšolskih otrok

ABSTRACT

Reading literacy is a constantly evolving skill which requires educational institutions to evaluate their pedagogical work and implement modifications to increase efficiency. The creativity of learning environments is closely related to insights about learning that necessitate new approaches and changes to current practices. The Anice Černejeve Kindergarten Celje participated as a development kindergarten in the OBJEM project, where we developed, tested and evaluated didactic approaches and strategies for developing reading literacy while systematically delving into the building blocks of literacy development. This article outlines how the current learning context was integrated into this process. In conclusion, we describe how - empowered by our involvement in the OBJEM project - we will ensure long-term activity towards reading literacy promotion.

Keywords: OBJEM project, reading literacy, contemporary learning concepts, innovative learning environments, learning for preschool children

BRALNA PISMENOST V LUČI KONCEPTUALIZACIJE SODOBNIH UČNIH PRISTOPOV

Včasih je veljalo splošno prepričanje, da se razumevanje bralne pismenosti razvija vzporedno s spremembami v družbi in kulturi. Spretnosti v bralni pismenosti, ki jih je posameznik potreboval za osebno rast, uspeh pri izobraževanju in ekonomsko udeležbo v družbi, so bile pred 20 leti drugačne od današnjih (Štigl, 2020). V preteklosti je bilo primarno in prevladujoče zanimanje za znanje bralne pismenosti učencev sposobnost razumevanja, razlage in razmišljanja o posameznih besedilih. Čeprav so te spretnosti še naprej pomembne, pa večji poudarek na vključevanju

informacijskih tehnologij v družbeno in delovno življenje državljanov zahteva posodobitev in razširitev definicije bralne pismenosti. Odsevati mora široko paleto novejših spretnosti, povezanih z nalogami opismenjevanja, ki jih zahteva 21. stoletje. To zahteva razširjeno definicijo bralne pismenosti, ki bo zajemala tako osnovne bralne procese kot tudi spretnosti digitalnega branja, hkrati pa prepoznala, da se bo pismenost še naprej spreminjala zaradi vpliva novih tehnologij in spreminjajočih se družbenih okolij (Štigl, 2020). Nacionalna strategija za razvoj pismenosti za obdobje 2019–2030 opiše bralno pismenost kot zmožnost in družbeno prakso, ki se vse življenje razvija v različnih okoliščinah in na različnih področjih ter prežema vse človekove dejavnosti. Strategija ob upoštevanju različnih

pojmovanj predlaga in uporablja naslednjo izhodiščno opredelitev: bralna pismenost je stalno razvijajoča se zmožnost posameznika za razumevanje, kritično vrednotenje in uporabo pisnih informacij. Ta zmožnost vključuje razvite bralne veščine, (kritično) razumevanje prebranega in bralno kulturo (pojmovanje branja kot vrednote in motiviranost za branje). Zato je temelj vseh drugih pismenosti in je ključna za razvijanje posameznikovih in posameznikovih sposobnosti ter njuno uspešno sodelovanje v družbi (Pečjak, 2019). Z vidika predšolske vzgoje oz. predšolskih otrok je včasih veljalo prepričanje, da se proces opismenjevanja (proces branja in pisanja kot sestavnih delov bralne pismenosti) začne ob vstopu v šolo. Izraz »priprava na šolo« se je ob spoznanju, da razvoj otrok poteka prek razvojnega kontinuuma (kar pomeni, da so že zgodaj v razvoju prisotne posamezne zmožnosti, sposobnosti, spretnosti, ki se prek porajajočih se zmožnosti, sposobnosti, spretnosti, razvijajo v obliko, ki jo poznamo v kasnejših razvojnih obdobjih (Cotič Pajntar, 2022), zamenjal z izrazom zgodnja oz. porajajoča se pismenost.

V Vrtcu Anice Černejeve Celje smo sodelovali v projektu OBJEM,¹ kjer smo v obdobjih 2016–2022 aktivno dvigovali pismenost po celotni vertikali izobraževanja. Namenjen je bil razvoju in preizkušanju didaktičnih pristopov, ki bodo to omogočili. Posebna pozornost je namenjena prizadevanju za boljšo ozaveščenost strokovnih delavcev v vzgoji in izobraževanju o pomembnosti razvijanja bralne pismenosti otrok in njeni vlogi. Strokovni delavci smo z didaktičnimi pristopi in prek metodologije akcijskega raziskovanja razvijali inovativne učne pristope, ki razvijajo splošne in specifične kompetence. Za potrebe projekta smo v vrtcu ustanovili projektni tim (v nadaljevanju PT), ki je skrbel za razvoj projekta.

VZGOJNO OKOLJE KOT TRETJI VZGOJITELJ

Otrok se v vrtcu uči prek odnosov (z vrstniki, s strokovnimi delavci), vzgojiteljičnega posredovanja in izkušenj ob različnih dejavnosti. Kroflič (2016) vrtčevsko okolje razstavi na različne dimenzije in prostore, in sicer na fizične prostore (igralnica, kotički, skupni prostori, igrišče, vrt), socialne prostore (vrstniki, strokovni delavci), simbolne prostore (javna pravila in tiha osebna pričakovanja,) ter domišljajske prostore (prostori igre in umetniškega doživljanja in ustvarjanja). V projektu OBJEM smo si v prvih, začetnih akcijskih krogih zastavili akcijsko raziskovalno vprašanje. Pri uresničevanju in zasledovanju le-tega smo v vrtcu sprva veliko pozornosti namenili fizičnemu prostoru. Z analizo stanja smo ugotavljali, kakšni so knjižni kotički v igralnicah (kakšno literaturo zagotavljamo v njih, kako pogosto jo menjamo/zamenjamo/obogatimo), kako urejene in založene so knjižnice v enotah vrtca, kje v vrtcu namenimo prostor, ki nudi priložnosti za branje ... Z izobraževanjem o kakovostni slikanici, multimodalnem branju ... smo ozavestili, kaj oz. kakšna je strokovna, raznolika in pestra literatura. V prostorih vrtca, predvsem skupnih prostorih in garderobah, smo uvedli koticke, ki so spodbujali k skupnemu branju; bodisi staršev in otrok bodisi otrok in strokovnih delavcev, ali celo samoiniciativnemu ustvarjanju kakovostnih socialnih interakcij med otroki ob

knjigi. V dveh enotah vrtca smo s sodelovanjem z Osrednjo knjižnico Celje – oddelkom Miško Knjižko, ki nam je daroval nekaj knjig, postavili dve knjigobežnici. Razmišljali smo o vseh prostorih vrtca kot prostorih, ki vabijo, spodbujajo in promovirajo branje ter ustvarjajo bogato simbolno okolje za razvoj zgodnje pismenosti. V naslednjih akcijskih krogih smo raziskovanje akcijskega vprašanja zasledovali s poglobljanjem v druga okolja.

RAZVIJANJE STRATEGIJ RAZVOJA ZGODNJE PISMENOSTI V KONTEKSTU NAČEL INOVATIVNEGA UČNEGA OKOLJA

Za inovativno učno okolje je značilno, da je **osredinjeno na učenje**. Učno okolje mora otroke nagovoriti, jih prepoznati kot glavne deležnike ter spodbujati njihovo aktivno vključenost. Le-to smo v vrtcu v projektu OBJEM uresničevali z že omenjenim premišljenim urejanjem koticov, ki spodbujajo branje, pogovor ter kakovostne socialne interakcije. V igralnicah smo načrtno in premišljeno uporabljali različna gradiva (že prej omenjena kakovostna, raznolika literatura), ki so pomembno vplivala na ustvarjanje simbolno bogatega okolja. To so bili napisi, simboli, znaki, načrti, koledarji, zemljevidi in druga bralna gradiva, ki smo jih aktivno uporabljali ter ob njih razvijali gradnike bralne pismenosti. Drugo načelo je sodelovalno učenje. Predvsem v predšolskem obdobju je učenje odvisno od socialnih interakcij z osebami, s katerimi prihaja otrok v stik. To s(m)o strokovni delavci, vrstniki in tudi drugi deležniki, kot so starši ali zunanji obiskovalci. Ko govorimo o sodelovalnem učenju in kakovostnih socialnih interakcijah, smo v projektu mnogokrat razmišljali, se spraševali in ugotavljali, katere so tiste učne strategije, ki omenjeno kar najbolj podprejo, razvijejo in dopolnjujejo. Strokovnjaki so raziskovali dejavnosti, ki najbolj učinkujejo pri razvoju govora in posledično bralne pismenosti. Izkazalo se je, da so za doseganje zgodnje pa tudi kasnejše bralne pismenosti najbolj učinkovite štiri dejavnosti oz. strategije učenja v predšolskem obdobju:

- **zgodnje socialne interakcije med dojenčkom/malčkom in njemu pomembno osebo,**
- **skupno branje** odraslih in malčkov/otrok,
- **pogovarjanje z otroki** v raznih vsakdanjih situacijah (npr. med kosilom oz. pred spanjem, na sprehodu ...) in
- **simbolna igra otrok**, v kateri otroci pridobijo spoznavne, jezikovne in metajezikovne zmožnosti (npr. načrtovanje, govorne pretvorbe) (Marjanovič, 2020).

Sodelovalno učenje in kakovostne socialne interakcije smo tesno povezali s formativnim spremljanjem oz. elementom medvrstniškega učenja. Ob sistematičnem razvijanju gradnikov bralne pismenosti in načrtovanju učinkovitih strategij je bil pomemben premislek strokovnih delavcev o tem, kako posameznega otroka voditi v območje njemu bližnjega razvoja. Ravno skrb za **individualizacijo** na eni strani in njeno uravnoteženje z delom v manjših skupinah na drugi strani je bila pogost izziv strokovnih delavcev. Učna okolja so učinkovita takrat, ko zaznavajo in upoštevajo individualne razlike in spodbujajo k učenju. Tu vstopa v ospredje **načelo raznolikosti**. Razvojne spremembe niso neposredno povezane s kronološko starostjo otrok. Velike variabilnosti v razvoju in učenju otroka so povezane

1 OBJEM – Ozaveščanje, branje, jezik, evalvacija, modeli. Več o projektu: <https://www.zrss.si/projekti/projekt-objem/>

z njihovimi dispozicijami, posebnimi potrebami, spolom, socialno-ekonomskimi in kulturnimi dejavniki družine ... (Cotič Pajntar, 2022). Razumevanje in upoštevanje takšne raznolikosti vodi v razumevanje močnih in šibkih področij posameznika. Strokovni delavec je postavljen pred izziv, kako zaznati te razlike ter proces prilagoditi posamezniku. Na raznolikost in individualizacijo smo v projektu OBJEM pogledali z gledišča formativnega spremljanja oz. elementa aktivne vloge v procesu. Sledi pomembnost **čustev** in **motivacije otrok**. Otroci so motivirani za učenje, če so vsebine zanje smiselne in zanimive, še bolj pa se učijo, če čutijo, da zmorejo in doživljajo pozitivna čustva. Prepoznavanje čustev pri otrocih je ključ do uspešnega učenja. Že v prejšnjem načelu smo izpostavili pogovor (v vsakodnevni situaciji in v vseh segmentih dneva) z otroki kot pomembno strategijo učenja. Ob pogovoru z otroki smo pogosto zaznali njihov interes – kaj jih torej veseli, katere teme vpletajo v pogovor ... S pogovorom otroci pridobijo izkušnjo, da imajo priložnost soodločanja, soustvarjanja in vplivanja na delo in proces učenja. Vzgojitelj pa tako izrazi razumevanje participativnega pristopa, priznavanje zmožnosti otrok za njihovo uveljavljanje. **Načelo povratne informacije** smo uresničevali na različne načine. Opazovanje otrok, postavljanje vprašanj oz. odgovori otrok na zastavljena vprašanja, reakcije in odzivi otrok so za vzgojitelja pomembna povratna informacija, kako doživljajo proces učenja – kako se ob tem počutijo, kako se učijo ... Ker nam je bilo v projektu formativno spremljanje v podporo pri kakovostnem delu, smo se veliko ukvarjali tudi s povratnimi informacijami. Kako podajam povratno informacijo otroku, je ta sprotna ali jo podam kasneje, na kaj je usmerjena, je pozitivna in spodbudna ...? V procesu učenja smo zbirali tudi dokaze učenja. Ti so bili pogosto zbrani, zapisani na plakatih. Ob fotografijah, izdelkih, dobesednih navedkih otrok in komentarjih strokovnega delavca so otroci imeli priložnost spremljati svoj napredek, tako posameznik kot tudi skupina. Ob tem smo odpirali vprašanja, kot so: kaj smo počeli, kako smo se ob tem počutili, kaj nas je zanimalo, kaj smo novega izvedeli, s kom smo sodelovali ... **Dokazi učenja** so bili pomemben pripomoček in povratna informacija v spremljanju procesa učenja in prepoznavanju napredka v razvoju in učenju.

VLOGA VZGOJITELJA/-ICE PRI NAČRTOVANJU, IZVAJANJU IN EVALVACIJI STRATEGIJ ZGODNJE PISMENOSTI Z GLEDIŠČA SODOBNIH UČNIH KONCEPTOV

Podoba kompetentnega otroka je v pedagoški prostor vnesla potrebo po drugačni metodiki vzgoje, spremenjeni vlogi odraslega in zagotavljanju spodbudnega, socialno heterogenega okolja (Cotič Pajntar, 2022). Če gre pri tem za razvoj stalno razvijajoče se zmožnosti, je potreba po omenjenem še toliko pomembnejša. V projektu smo predse nenehno postavljali vprašanja, kot sta, kako in zakaj delam. Slednji vprašanji sta nas napeljevali k razmišljanju o učinkovitih strategijah učenja oz. metodah in oblikah dela. So te, ki jih načrtujem in izvajam, učinkovite in prinašajo napredek v razvoju in učenju otrok oz. ali dokazi učenja pri otrocih kličejo po spremembi metodologije? V projektu OBJEM smo razširili pogled na vlogo odraslega v procesu učenja in poučevanja predšolskih otrok. To zdaj vidimo drugače kot pred projektom. Ena izmed vlog vzgojitelja

je vzgojitelj kot razmišljujoči praktik. Oseba, ki nenehno premišljuje o tem, kakšne otroke želi, kako pojmuje kompetentnega otroka ter razume in upošteva participatorni pedagoški model, za kar je potrebno priznavanje otrokovih mnogoterih spoznavnih in socialnih zmožnosti za proces odločanja o njegovem življenju (Cotič Pajntar, 2022). Nenehno smo se spraševali tudi o nameri (kaj sem želel s svojim dejanjem doseči). Reflektirali smo svoja ravnanja, vprašanja (ki smo jih naslavljali na otroke), odzive otrok (ki so posledica naših vprašanj, usmeritev, spodbud). Vloga vzgojitelja, ki formativno načrtuje, je še ena v nizu vlog strokovnega delavca, ki se je v projektu OBJEM dodobra usidrala v pedagoško prakso članic projektnega tima.

RAZVOJNI PROJEKT »OBJEM« – SPODBUJEVALEC UČENJA (OTROK IN STROKOVNIH DELAVCEV)

Člani PT smo, kot je razvidno iz prispevka, mnogo časa posvečali učinkovitim strategijam, dejavnostim za razvoj gradnikov bralne pismenosti. **Ob tem smo se spraševali, kdaj se otroci najbolje učijo in najhitreje pridobivajo nova znanja in izkušnje. Pri tem smo ozaveščali lasten vpliv vloge vzgojitelja, kompetentnega partnerja, strokovnjaka, razmišljujočega praktika ... Vse značilnosti, čustvena stanja in potrebe, ki smo jih zaznali, da se otroci najhitreje učijo, smo prav tako povezali z načeli inovativnega učnega okolja.** Najpogostejši odgovor med člani PT o tem, kdaj menijo, da se otroci najhitreje učijo, je bil: Ko se počutijo varne in sprejete. Iz odgovorov je razvidno, da smo potrebam čustev pripisali največjo vlogo. Zagotavljanje čustvene varnosti je temeljni pogoj za socialno povezovanje, sodelovanje in vključevanje v dejavnosti. **Otroci se najbolje učijo, ko se čutijo varne, sprejete (načelo čustev), slišane, ko čutijo, da je njihovo mnenje vredno, spoštovano, upoštevano; ko v učenju vidijo izzive in priložnosti za napredek ter imajo hkrati možnost spremljanja in evalviranja lastnega napredka (načelo učenja v središču).** Načine, kako smo to dosegli, smo že izpostavili; vse od strokovnih premislekov, zagotavljanja inovativnega fizičnega okolja, uporabe bralnih gradiv, zbiranja dokazov učenja ... Otroci se hitreje učijo, ko imajo ob sebi kompetentnega posameznika, ki deluje v njemu bližnjem razvoju, ko lahko sodelujejo in so deležni različnih in učinkovitih metod dela (načelo sodelovalnega učenja).

PROJEKTNI TIM »OBJEM« – GONILNA SILA ZAGOTAVLJANJA INOVATIVNEGA UČNEGA OKOLJA

Bistvo delovanja PT v našem vrtcu je bilo učenje, ki predstavlja temeljno dejavnost vrtca. Ves čas projekta smo spremljali pedagoške raziskave, ki se nanašajo na bralno pismenost. Njihove izsledke in ugotovitve smo primerjali z analizami lastnih praks. Znotraj projekta OBJEM smo namreč večkrat izvedli merjenje kompetenc 21. stoletja ter fokusnih skupin. Rezultatom in analizam merjenj ter fokusnih skupin (tako na ravni posameznega zavoda kot tudi vseh VIZ-ov v projektu) smo v PT vrtca namenili učenje, kako ta spoznanja vplivajo na naše pedagoško ravnanje. Med posameznimi (začetna in končna merjenja) merjenji smo imeli priložnost reflektiranja tudi napredka

► SLIKA 1: Po poti vizije

v delovanju pedagoškega dela strokovnih delavcev. Ali znamo pridobljena spoznanja umestiti v pedagoško delo; kako to počnemo? Dokaze za slednje, torej kako delamo, smo imeli priložnost spremljati ter reflektirati na kolegičnih hospitacijah. Iz pogovorov po hospitacijah kot tudi samoevalvacijskih poročil ob koncu posameznega šolskega leta smo pridobili jasne ukrepe in usmeritve za prihodnost. Tako smo načrtovali izobraževanja, ki so bila usmerjena v procese učenja ter razvijanja govora in bralne pismenosti predšolskih otrok. Mnogo tovrstnih usposabljanj smo bili deležni člani PT znotraj projekta OBJEM. Del usposabljanj smo bodisi načrtovali ter poiskali zunanje svetovalce bodisi izvajali sami. Študij skupne strokovne in znanstvene literature po načelih sodelovalnega učenja in iskanja povezav s prakso je botrovalo k temu, da so bili ravno člani tima tisti, ki so na posameznih organih vrtca izvajali delavnice, izobraževanja za kolektive.

OB ZAKLJUČKU RAZVOJNEGA PROJEKTA »OBJEM«

Ob premišljevanju kako, se malčki in otroci učijo ob spreminjanju lastnega pedagoškega dela, pa smo člani PT vzporedno razmišljali, kako smo se v razvojnem projektu učili mi, strokovni delavci. Prvi izziv je bil usklajevanje ciljev projekta s cilji zavoda ter usmerjanje razvoja v našem vrtcu. Povezovanje ciljev ter ustvarjanje vizije, ki jo želimo doseči, sta nam omogočila vedno širši in hkrati globlji vpogled v projekt in našo nalogo v njem. Z različnimi metodami dela v timu smo krepili timsko in sodelovalno učenje. Ob načrtovanih strokovnih razpravah, kolegičnih hospitacijah, pogovorih po hospitacijah, izmenjavi primerov dobrih praks smo krepili predanost in pripadnost delu, reševali težave ter se izkustveno učili ... Naše učenje in delovanje v projektu je bilo uspešno ravno zato, ker je razvojni projekt OBJEM podpiral konstruktivno, samoregulirano,

kontekstualno in sodelovalno učenje. Samoregulacijo smo že izpostavili, ko smo govorili o premislekih glede usklajevanja, ponotranjanja ciljev projekta s cilji zavoda. Poti, ki smo jih naredili projektni timi v OBJEM-u, so bile različne. Spremembe in premiki so se zgodili toliko in tako hitro, kot je bil zmožen, zavzet, motiviran in voljan to storiti tim. Seveda je ob tem treba izpostaviti dejavnike, kot sta vpliv vodje PT, vloga ravnatelja, a o tem v kakšnem drugem prispevku. Da je učenje v projektu kontekstualno usmerjeno, smo videli tudi v tem, da smo lahko vsebine projekta tesno povezali s poslanstvom in cilji vrtca, prednostnimi področji ter že utečenimi projekti, ki potekajo v vrtcu. Nevešči dela v razvojnih projektih smo v začetni fazi projekta samo čakali na usmeritve, kako naj delamo. Čakajoč na postopke in načine dela, smo ugotovili, da bomo največje premike, izboljšave naredili, ko bo vsak od nas prispeval svoj delež k projektu, ko bomo sodelovali in se ob tem izkustveno učili. Če je ob tem zaznati značilnosti učeče se organizacije, kar je naš PT zagotovo postal, kar je razvidno iz prispevka, potem dodajamo, da je ves čas projekta v timu vladajoče opogumljajoče ozračje.

PROJEKT PO PROJEKTU - KAKO NAPREJ

Ob koncu projekta OBJEM se sprašujemo kako naprej. V uvodu prispevka smo zapisali, da sta se zaradi hitrih družbenih in tehnoloških sprememb spreminjala tudi pogled in pojmovanje bralne pismenosti. Spremembe, kot so digitalizacija, globalizacija, priseljevanje, naravne in družbene krize, se ne bodo ustavile. Če se opremo na definicijo bralne pismenosti, kot jo opredeljuje Nacionalna strategija za razvoj bralne pismenosti, ki jo definira kot stalno razvijajočo, potem lahko sklenemo z dejstvom, da se naše delo in skrb za razvoj zgodnje pismenosti predšolskih otrok ob koncu projekta OBJEM ne končata, še posebno zato ker se zavedamo in si želimo delovati v smeri delovanja za trajnostni razvoj. Zavedajoč se vplivov oz. že omenjenih

► SLIKA 2: Projekt po projektu

družbenih in tehnoloških sprememb na eni strani ter odgovornosti za vzgojo in izobraževanje za trajnostni razvoj na drugi strani, od strokovnih delavcev zahteva sledenje pedagoškim paradigmam, raziskavam, evalvaciji dela, zbiranje dokazov, ki podpirajo zastavljene cilje, formativno načrtovanje, sodelovalno učenje ... Ker gre za stalno razvijajočo se zmožnost, so kritični premisleki o učinkovitih metodah, oblikah in strategijah potrebni ves čas.

V vrtcu si želimo trajnostnega delovanja v smeri zagotavljanja bralne pismenosti naših otrok. Zato se zavedamo

dela, ki nas čaka po zaključku projekta OBJEM. Z izkustvenim učenjem in znanjem, ki smo ga pridobili v razvojnem projektu, smo se opolnomočili za raziskovanje lastne prakse, uvajanje sprememb v pedagoški praksi, spreminjanje obstoječih praks, kritične premisleke in razmišljanja ... Četudi bodo raziskave ter evalvacija lastne prakse pokazali, da trenutne strategije niso več učinkovite, se opolnomočeni z znanjem, ki smo ga dobili, kot tudi z ozaveščeno vlogo strokovnih delavcev z optimizmom podajamo na pot vnovičnega učenja.

VIRI IN LITERATURA

Bone, J., in Mršnik, S. (2022). *Spodbujanje razvoja pismenosti v vrtcu in šoli. Bralna, naravoslovna, matematična in finančna pismenost*. Zavod RS za šolstvo. https://www.zrss.si/pdf/Spodbujanje_razvoja_pismenosti.pdf

Dumont, H., in Istance, D. (2013). Analiziranje in oblikovanje učnih okolij za 21. stoletje. V H. Dumont, D. Istance in F. Benavides (ur.), *O naravi učenja: uporaba raziskav za navdih prakse*, 23–36. Zavod RS za šolstvo.

Cotič Pajntar, J., idr. (2022). *Izhodišča za načrtovanje prenove Kurikuluma*. Zavod RS za šolstvo. https://www.zrss.si/pdf/izhodišca_za_prenovo_KZV.pdf

Grmek, M. (2018). *Sodobni didaktični pristopi in inovativna učna okolja v luči dviga splošnih kompetenc*. Projekt OBJEM. Delovno srečanje za vodje projektnih timov. Zavod RS za šolstvo. Neobjavljeno interno gradivo.

Krofič, R. (2016). *Mnogoterost učnih okolij v sodobnem vrtcu*. XXII. strokovno srečanje ravnateljic in

ravnateljcev vrtcev, Portorož. <http://solazaravnateljce.si/wp-content/uploads/2016/10/Krofič-2016-MNOGOTEROST-UCNIH-OKOLIJ-V-SODOBNEM-VRTCU1.pdf>

Marjanovič Umek, L., idr. (2020). *Zgodnja pismenost otrok. Razvoj, spremljanje in spodbujanje*. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. <https://ebooks.uni-lj.si/ZalozbaUL/catalog/download/244/348/5766?inline=1>

Marjanovič Umek, L. (b. d.). *Vloga jezika in socialnih kontekstov za razvoj predbralnih in prednapisovalnih zmožnosti*. https://www.zrss.si/bralnapiismenost/files/3_MarjanovicUmek.pdf

Mršnik, S. (2019). *Poučevanje in učenje s pomočjo raziskovanja lastne prakse, učeča se skupnost*. Projekt OBJEM. Delovno srečanje za vodje projektnih timov. Zavod RS za šolstvo. Neobjavljeno interno gradivo (27. 3. 2019).

Mršnik, S. (2019). *Vsakokratno ravnanje se podre, vendar se vzpostavi novo ravnanje na kvalitetnejši ravni in kako delujemo v razvojnem projektu, ko*

postanemo učeča se skupnost? Projekt OBJEM. Delovno srečanje za vodje projektnih timov. Zavod RS za šolstvo. Neobjavljeno interno gradivo (27. 11. 2019).

Mršnik, S., in Bone, J. (2022). *Opazovati, povezovati, sodelovati, učiti se drug od drugega. Pomen kolegijskih hospitacij, mreženj in delovanja projektnih timov za razvojno delovanje vrtca in šole*. Zavod RS za šolstvo. https://www.zrss.si/pdf/Opazovati_povezovati_sodelovati_prirocnik.pdf

Nacionalna strategija za razvoj bralne pismenosti za obdobje 2019–2030. <https://www.gov.si/novice/2020-01-15-nacionalna-strategija-za-razvoj-bralne-pismenosti-za-obdobje-2019-2030/>

Štigl, S. (2020). *Izhodišča merjenja bralne pismenosti v raziskavi PISA 2018*. Pedagoški inštitut. https://www.pei.si/wp-content/uploads/2020/06/PISA_2018_Izhodišca_bralne_pismenosti.pdf